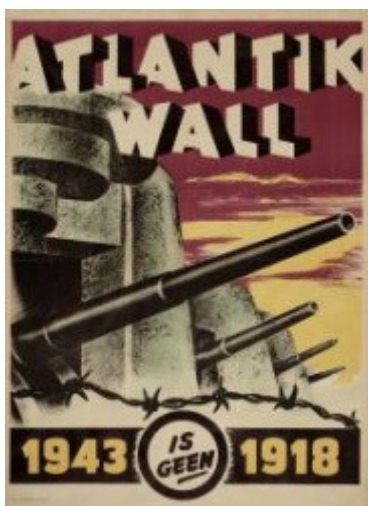

13 dage...

I efteråret 1943 havde Nazityskland lidt nederlag ved Stalingrad, og på Østfronten var krigslykken vendt i den Røde Hærs favør. I syd havde de Allierede erobret Sicilien og invaderet Italien, Mussolini var faldet, den tyske hær var udmattet og spændt til bristepunktet på alle frontafsnit, og Hitler rådede ikke længere over tilstrækkeligt med kampduelige tropper og materiel til at tillade, at en ny front opstod i vest.

Ikke helt i tråd med virkeligheden.

Beton måtte derfor erstatte mænd og skabe en barriere, bag hvilken tropper af lavere kvalitet¹ kunne afvise en invaderende fjende.

Et andet problem var, at det ikke var muligt at forudsige præcist HVOR, invasionen ville finde sted. Derfor måtte store dele af de besatte landes vestvendte kyster i princippet befæstes; fra Nordkap i Norge til Pyrenæerne ved den spanske grænse, herunder også Danmark.²

Til at afklare situationen og planlægge det videre arbejde med 'Atlantvolden', som den blev præsenteret i tysk propaganda, sendte Føreren 'Ørkenræven', den berømte Feltmarskal Erwin Rommel, på en inspektionstur langs volden.

KORT OM ROMMEL: Erwin (Johannes Eugen) Rommel blev født i 1891 i Heidenheim i det sydlige Tyskland som søn af byens skolelærer. Lille Erwin viste tidligt mekanisk talent, og overvejede at læse til ingeniør, men på faderens råd søgte han ind i hæren.

Han blev optaget på hærens kadetskole i Danzig [Gdansk] i 1910 og da 1. Verdenskrig brød ud, deltog Rommel med rang af sekondløjtnant og opnåede snart et ry som en modig og snarrådig officer, der var afholdt af sine mænd og officerskammerater. Under kampene i det nordlige Italien, lykkedes det Rommel, med kun 200 mand under sin kommando, gennem dristighed at indtage en italiensk bjergfæstning og tage et stort antal fanger; en dåd der indbragte ham en kaptajnsrang og den prestigefyldte orden 'Pour le Merite', overrakt af den tyske kejser Wilhelm selv.

Efter Tysklands nederlag i 1918 forblev Rommel i det stærkt decimerede Reichswehr og havde forskellige militære poster, bl.a. som instruktør ved infanteriskolen i Dresden og ved Militærakademiet i Potsdam (1925-38). I disse år skrev han bogen "Infanterie greift an" [Infanteriangreb], der udkom i 1937 og hurtigt blev en skattet instruktionsbog på mange militære uddannelsessteder.

Rommel er imidlertid nok bedst kendt som chef for det berømte tyske Afrikakorps (1941-43), hvor han vandt tilnavnet Desert Fox, [Ørkenræven]. I begyndelsen gik han fra sejr til sejr og havde næsten smidt englænderne ud af Afrika, da lykken vendte i 1943 og kulminerede med nederlaget ved El Alamein. Da Afrika endelig faldt var feltmarskalken kaldt tilbage til Tyskland, officielt for at gennemgå en operation, men uden tvivl også ud fra propagandahensyn. Man ønskede ikke sprækker i det image af uovervindelighed, der var opbygget omkring den berømte soldat.

Rapporten, han skrev om Atlantvolden, var kritisk over for invasionsforberedelserne og førte til en stærkt øget indsats, om end der først kom virkelig gang i arbejdet, da Rommel selv blev gjort ansvarlig for byggeriet.

Gefechtstand Silkeborg Bad

Foto: Indkørslen til Silkeborg Bad. Bortset fra bommen og soldaterne, så ser det såmænd næsten lige sådan ud i dag.

ROMMELS TUR STARTEDE I DANMARK, i december 1943. På grund af dårligt flyvevejr havde Rommel besluttet at køre med sit 'Befelszug'³ til Danmark. Turen tog næsten to døgn [fra München] og han ankom til Kolding om aftenen den 2. december, hvorfra turen fortsatte med bil til Silkeborg Bad. Kurstedet havde siden foråret 1943 været det tyske, militære hovedkvarter i Danmark⁴ under ledelse af General der Infanterie, Hermann von Hanneken. På samme tidspunkt ankom Rommel's flådespecialist, Vizeadmiral Friederich Ruge. På grund af det sene tidspunkt var der ingen drøftelser denne dag

Dagen efter, den 3. december, forløb med konferencer og møder. Kl. 08:00 gav von Hanneken en briefing om de generelle forhold i Danmark, efterfulgt af indlæg fra specialister fra Kriegsmarine, Luftwaffe og kystartilleriet [Regiment 180] samt den danske leder af Organisation Todt.⁵ Møder og diskussioner fortsatte til ud på aftenen og det stod efterhånden klart, at invasionsforsvaret af Danmark havde rigtig mange huller. Luftvåbenet rådede over et beskedent antal jagerfly, nogle bombefly og træningsmaskiner og flåden kunne kun mønstre defensive skibe såsom minelæggere og patruljeskibe.

Af de seks divisioner, der på papiret var til rådighed, var én division ved at blive opstillet, tre var træningsdivisioner, en var en panser-reservedivision [der kun havde få, forældede kampvogne] og den sidste, en Luftwaffe jordpersonel division var ved at blive oplært – i cykling!

Konklusionen var lige så klokkeklar, som den var smertefuld; i realiteten havde Danmark ingen kampklare tyske divisioner, meget få jagerfly og effektive tanks, reelt intet egentligt invasionsforsvar!

Sent om aftenen rejste Rommel og hans stab med deres Befehlzug fra Silkeborg til Esbjerg. General von Hanneken fulgte i sit eget specialtog, 'Steppenreiter' og de ankom om morgenen dagen efter.

Foto: Konference 'on location' med sø- og landmilitære eksperter.

DEN 4. DECEMBER VAR DELEGATIONEN således i Verteidigungsbereich Esbjerg, og Rommel havde her givet ordre til, at arbejdet skulle fortsætte som vanligt under besøget; intet æreskompagni, ingen parader eller gallamiddage; han ville se hverdagen i batteriet! Forsvarsværkerne var ikke imponerende og bestod ifølge Ruge mest af feltmæssige stillinger med kun få betonelementer imellem og uden tunge kanoner bortset fra et enkelt 200 mm⁶ kystbatteri.

Foto: Rommel med følge ved Esbjerg Havn.

Læren fra Fanø

Efter frokost (ved gullaschkanonen!) gik turen til Fanø, hvor Rommel overværede en simuleret invasion; en øvelse med landgangsbåde på nordspidsen af øen. Den relative lethed, hvormed landgangsstyrkerne fik skabt et brohoved, gjorde et stort indtryk på Feltmarskalken, og det var angiveligt under denne landgangsøvelse at Rommel fik ideen til en række af de hindringer, som senere blev implementeret i Normandiet.⁷ Det var formentlig også denne oplevelse, der såede det frø, som voksede til

Rommel's ofte gentagne mantra om, at fjenden for enhver pris måtte standses på stranden.

Foto: Med omkring 300 bunkere er Fanø et meget spændende sted at besøge. Af bunkeranlæg kan specielt fremhæves Marinebatteriet Graadyb, hvor pansertårnene fra slagskibet 'Gneisenau' var placeret. Fotoet er fra 1946, hvor en dansk kommission besøgte alle tyske installationer med henblik på, hvilke der kunne anvendes og hvilke, der skulle skrottes.

De to tårne står i dag på Stevnsfortet, men bunkerne er der endnu og kan udforskes. Tæt ved, på nordspidsen af øen, ligger et velbevaret 10,5 cm FLAK batteri, der også er tilgængeligt.

DAGENE FRA DEN 5. TIL DEN 7. DECEMBER går med inspektioner af stillinger fra Esbjerg til Hanstholm; Nymindegab, Blaabjerg, Børsmose, Vejers Strand og Blaavandshuk. Rommel bemærker, hvor eksponerede de fremskudte artilleristillinger er for fjendeild, samt at infanteristillingerne, der skulle beskytte artilleriet ved fjendtlig landgang, befandt sig bag dette, frem for foran. Desuden nævner han manglen på svære våben i mange stillinger.

Foto: Rommel på Vejers Strand. Bemærk følgets størrelse; han har ikke været helt alene. Der vil naturligvis altid være et vist PR-element, når en berømt person som Rommel besøger 'fronten'. Dette blev jfr. optegnelserne klaret med '2. Advent Kaffee' med den stedlige stab.

Krigsdagbogen nævner tre kystbatterier af Hæren; et ved Nymindegab, et ved Børsmose og et ved Blåvandshuk med overlappende skudfelter.

KOMMENTAR: Marinen og Hæren havde divergerende opfattelse af, hvor kystbatterierne skulle placeres. Marinen, der i sagens natur havde stor erfaring med 'direct fire'; altså at skyde ved at sigte direkte på bevægelige mål, foretrak at lægge deres batterier i klitrækkerne, næsten som et skib på land. Hæren derimod, der var vant til krumbane skydning, foretrak batterier lidt borte fra kysten, hvor de var bedre camouflerede og kunne beskyde landsatte tropper på stranden.

BATTERIET VED HOUVIG bliver *ikke* nævnt i denne opremsning. Det var her en storm i 2008 blotlagde en bunker, der havde været tilsandet siden krigen, og som – mærket af tidens tand – stod komplet udstyret, som den så ud under krigen. En lille tidslomme, der oven i købet havde en overlevende tysk soldat som historisk vidne.⁸

Foto: Den tyske soldat Gerhard Saalfeld, som havde boet i den nu afdækkede bunker blev inviteret op for at se stedet, hvor han havde tilbragt en del af 1945, inden bunkeren måtte evakueres på grund af sandfygning.

Festung Hanstholm

Verteidigungsbereich Hansted blev besøgt d. 7.12. Her skridtede Rommel et æreskompagni af og bl.a. de store 38 cm kanoner [S.K.C/34] i spærrebatteriet blev besøgt. Dette nævnes blot lakonisk i dagsberetningen uden yderligere kommentarer, så man må jo formode, at den ordknappe Feltmarskal var tilfreds med, hvad han så.

KOMMENTAR: For god ordens skyld bør det nok understreges, at intet forsvarsområde i Danmark havde den tyske klassifikation 'Festung', men flere, herunder Hanstholm, har i folkemunde efter krigen fået denne betegnelse.

Foto: Feltmarskalken inspicerer tropperne ved Hanstholm.

HANSTHOLM I DAG: 400+ bunkere og betonkonstruktioner gjorde Hanstholm til Nordeuropas stærkest befæstede område og rigtig meget er bevaret i dag. Bunkermuseet har til huse i en af de store Regelbau S75 bunkere [\[link\]](#), som er fuldstændigt renoveret og fremtræder som dengang, komplet med 38 cm granater i magasinet. Kun kanonen mangler, og den må du til Kristiansand for at se [\[link\]](#). Derudover bør du ikke snyde dig selv for at se nogle af de 'vilde' bunkere i området, men husk; nogle af dem er meget store. Husk lommelygte (og reserve) – og udvis forsigtighed!

Herfra gik turen til forskellige støttepunkter i området, herunder Aggersundbroen⁹ over Limfjorden, dengang en af blot fire forbindelser over denne, og af betydning for transport af tropper og materiel til og fra Norge, og her blev i 1944 opført et større støttepunkt med bl.a. tre flak-bunkere, der stadig kan ses.

Toppen af Jylland

DEN 8. DECEMBER blev Nordjylland inspiceret i bil; Frederikshavn, Skagen, Løkken og Hirtshals. På Pikkerbakken blev forskellige anlægsarbejder forevist, ligesom der blev tid til et foredrag om kystbatteriet og dets bevæbning;¹⁰ et ret imponerende program idet besøget blot varede en halv time inden Feltmarskalken speedede videre mod Skagen. Her blev en feltflyveplads besøgt; havnen blev besigtiget og Stützpunktgruppe Skagen inspiceret, ligesom der blev plads til endnu et foredrag, inden kolonnen halvanden time senere satte kursen mod Hirtshals.

FREDERIKSHAVN I DAG: Marinekystbatteriet på toppen af den 75 meter høje 'Pikkerbakken' er yderst velbevaret og står som noget særligt med skytset intakt. Dette skyldes til dels den dobbelte historie som tysk støttepunktsgruppe og efter krigen som 'Bangsbo Fort' under den Kolde Krig. Fortet var i tjeneste indtil 1962. Mange af bunkerne i området er blevet udgravet og istandsat, og det er et meget interessant område at besøge. Udsigten er tillige fantastisk!

I Hirtshals blev 10. Batteri besøgt. Her var bl.a. ildlederbunkeren, en Regelbau 636, blevet støbt måneden før, mens kanonerne endnu stod på

åbne briske. Kanonbunkerne, Regelbau 671,¹¹ blev først støbt i perioden marts til august 1944.

KOMMENTAR: Af og til lavede man afvigelse fra Regelbau systemet for at imødekomme lokale terrænforhold. I 10. Bateria blev indgangen til skytsbunkerne [Regelbau 671] således overdækket, så kanonerne kunne bemandedes uden mandskabet kom under ild. Betonkuppen på fotoet herover er denne indgang.

Foto: Samtidigt foto fra Tonny Jensens samling. I baggrunden, til venstre for fyrtårnet, anses toppen af 'Würzburg Riese' radaren.

I Hirtshals undte Rommel sin stab at indtage frokosten i Regiment 713's 'Kasino' inden selskabet kl. 12:45 fortsatte rundturen

HIRTSHALS I DAG: 10. Batteri fremstår intakt, nærmest som et skoleeksempel på et tysk kystbatteri. Takket være den tidligere ansvarlige for området, Tonny Jensen, er løbegrave og mange bunkere udgravet, ligesom en del er blevet renoveret og indrettet med 'original' møblering og udstyr, som de så ud dengang. Det er et ultraspændende område at gå rundt i, og vil man have det store overblik, kan man bestige fyrtårnets mange trapper hvorfra der – efter sigende – er en formidabel udsigt. Det er tillige muligt at nyde medbragt mad både udendørs og indendørs.

Ved 19.00 tiden blev de, efter endt gerning, indkvarteret på Wehrmachtsheim i Aalborg,¹² og von Hannekens tog returnerede tomt til Silkeborg. Rommels tog fortsatte også tomt sydover mod Tyskland.¹³

Foto: Aalborg Flyveplads. Der er ikke mange fly at se. [Arkiv.dk]

DEN 9. DECEMBER inspiceredes Ålborg Flyveplads. Bygget i 1938 var den forholdsvis moderne og den største uden for København. Turen gik derefter over Hobro og Viborg, hvor et par konferencer blev afholdt, til Skive og Grove (Karup), hvor et He 111 bombefly ventede på at transportere Rommel med stab til København. Kl. 17.00 samme aften var der møde på Hotel D'Angleterre med Reichsbevollmächtigte Dr. Werner Best.

Den 10. december blev Kronborg, hvor tyskerne havde indrettet et rekonvalescenthjem, besøgt, og Rommel demonstrerer sin klassiske dannelse ved at bemærke i dagsberetningen, at det var her Prins Hamlet havde sin gang. Efter at have overværet en vagtparade af Vagtbataljonen i København, fløj selskabet tilbage til Grove, og kl. 16.15 var de tilbage i Silkeborg.

Herefter hengik nogle dage, hvor indtrykkene fra inspektionsturen blev sammenfattet i rapporter og anbefalinger, der blev forelagt von Hanneken d. 12. december til kommentar.

DEN 13. DECEMBER tog Rommel selv rattet i en stabsvogn og kørte tidligt om morgenen alene til Henne Strand. Der foreligger ikke oplysninger om, hvad formålet var, blot at han var tilbage i Silkeborg kl. 13, hvor han tog afsked med von Hanneken.

DEN 14. DECEMBER var opholdet slut og Rommel fløj hjem fra Grove, men måtte på grund af dårligt vejr mellemlande i Hannover. Turen fortsatte med fly til Fürth, hvorfra han i bil kørte til sit hjem i Herrlingen, ankomst 18:45 om aftenen.

KOMMENTAR: Ovenstående referat hviler på de i litteraturlisten nævnte værker. Der synes at være nogen diskrepans med hensyn til længden af besøget – Jens Andersen har således Rommel hos Hitler i Berlin d. 13.12 hvor han personligt overrakte Hitler rapporten; 'Verteidigungsbereitschaft Dänemark'14 – og så kan jeg kun få besøget til at vare 11 dage. Og selvom dagsberetningen er nøjagtig, så er det jo alligevel svært at få fjorten minus to til at blive tretten.

Det er imidlertid mindre væsentligt i denne sammenhæng. Tretten dage er blevet det vedtagne - og 13 er jo også sådan et godt, uheldsvangert tal.

”Hauptkampflinie ist der Strand!”

Rommel's analyse af situationen skulle komme til at ændre den måde kystforsvaret i Danmark og resten af invasionsstrandene langs 'Atlantvolden' blev organiseret på. Herved kom han på kant med OKW; sin foresatte Feltmarskal von Rundstedt og for den sags skyld Hitler selv, men som historien skulle vise, var hans strategi – set i lyset af styrkeforholdet – den eneste mulige. At den så ikke førte til succes for det tyske forsvar må nok først og fremmest tilskrives den Allierede overlegenhed i tropper og materiel, samt en række - i tyskernes øjne - uheldige sammentræf.¹⁵

VED EN LANDBASERET INVASION er fjendens momentum på sit højeste i begyndelsen af slaget, hvor hans styrker er koncentrerede og friske og deres materiel er intakt. Som fremrykningen sker dybt ind i fjendens forsvar nedslides tropperne og ressourcerne opbruges; forsyningslinierne bliver længere og tropper må afsættes til flankesikring. Dette, siger traditionel militær doktrin, er tidspunktet til at indsætte et modangreb med egne, friske styrker og derved afsnøre og nedkæmpe fjendens styrker, der nu er udmattede og ressourcetsvage.

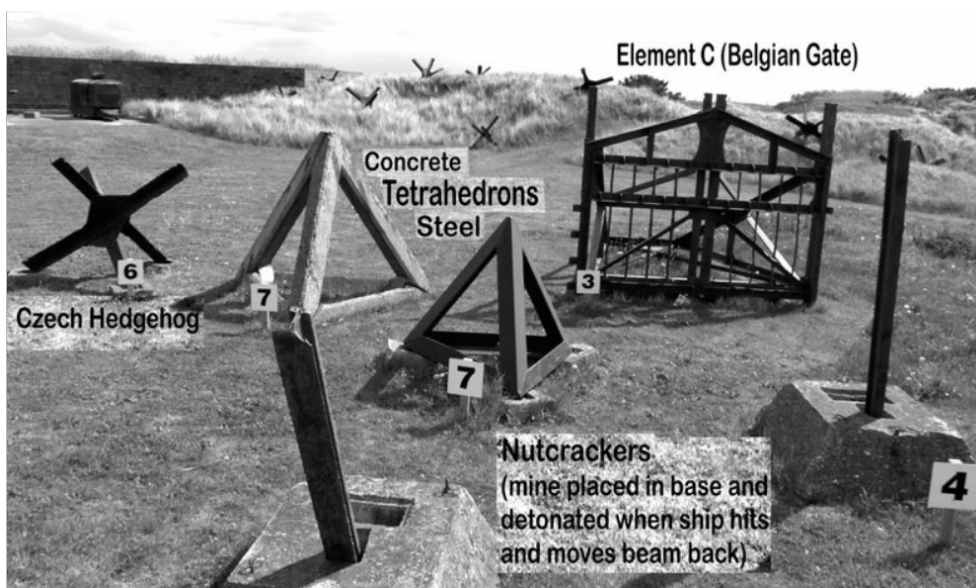
VED EN INVASION FRA SØSIDEN er fjenden imidlertid svagest i landgangs-øjeblikket; før han har fået landsat tilstrækkeligt med tropper og tungt materiel som kampvogne og kanoner. Han nyder ganske vist artilleridækning fra egne skibe og måske endog luftherredømme, men har svært ved at anvende dette effektivt af frygt for at ramme egne styrker. Får han imidlertid først etableret et stærkt brohoved, så er forsyningsituationen over havet så meget desto lettere, specielt hvis han – som de Allierede – nyder sømilitær overmagt og luftherredømme.

Et gennemgående forhold som Rommel fandt ved det tyske invasionsforsvar i Danmark var manglen på sammenhæng mellem de forskellige enheder langs den meget lange kyststrækning. Dette blev bl.a. forsøgt kompenseret ved introduktionen af såkaldte 'F-grupper', hvortil en speciel bunkertype blev udviklet uden for Regelbau¹⁶ programmet; to bunkere af F-typen skulle kunne flankestryge en strækning af kysten, beskyttet af en central maskingevær stilling, pigtråd, panserspæringer og –

naturligvis – masser af miner. Disse grupper kan stadig findes i rigt tal langs kysten.

Rommel, der var pinligt klar over manglen på slagkraftige, bevægelige styrker og effektiv luftstøtte på tysk side, så derfor den eneste, brugbare løsning i at bryde med den traditionelle doktrin om forsvar i dybden og fokusere et lineært, fremskudt forsvar; ”Stranden er hovedkamplinien!”, blev derfor hans credo. Ifølge Ruge var staben og tropperne i Danmark hurtige til at forstå og værdsætte Rommel's tanker og omsætte dem i praksis, mens det samme ikke var tilfældet langs resten af Atlantvolden.

KOMMENTAR: Hindringerne kom til at bestå af blandt andet såkaldte 'tjekkiske pindsvin' og 'belgiske låger'; to tidlige typer panserspæringer, der ikke længere var virksomme over for tanks, men som fandt anvendelse som forstrandshindringer. Derudover blev der brugt såkaldte 'Rommel asparges'; nedrammede pæle, ofte med en pansermine på toppen og forskellige former for improviserede miner.

Fjenden skulle således stoppes, inden han gik i land eller på strandbredden, og dybden i forsvaret skulle derfor sikres gennem forstrandshindringer og minefelter, hvor de fjendtlige styrker skulle sinkes og slides op gennem beskydning fra kystbefæstningerne. Disse skulle beskyttes mod fjendtlig beskydning og luftangreb med beton; den beton, der i dag står tilbage som resterne af Hitlers Atlantvold.

Sommerens ultimative Field Trip

Der findes steder i Atlantvolden, der er velkendte, ja ligefrem berømte, såsom invasionsstrandene i Normandiet; det kraterarrede landskab ved Pointe du Hoc eller de store batterier ved Pas-de-Calais, hvis kanoner kunne skyde over Kanalen og ramme England, og man synes måske, at vore egne 'seværdigheder' ved den jyske vestkyst blegner i sammenligning, men faktisk hørte Danmark, med sine knap 7000 betonkonstruktioner, heraf godt 1700 egentlige bunkere, til blandt de stærkest befæstede strækninger i volden.

Foto: Rommel forlader en camoufleret bunker, angiveligt et eller andet sted langs Vestkysten.

Når du begiver dig på ekskursion mellem bunkerne på Vestkysten, så vil du mange steder gå, hvor Erwin Rommel, lettere bekymret men beslutsomt, marcherede rundt på sin inspektionstur i december 1943. I modsætning til ham vil du derimod se (resterne af) en temmelig formidabel fæstning, thi i det knap halve år der hengik, inden Invasionen var en realitet i juni 1944, var det lykkedes at lukke mange af hullerne og støbe talløse bunkere. I Danmark fortsatte dette arbejde længe efter landgangen i Normandiet og helt ind i 1945, hvor den Røde Hær stod blot 70 km fra Berlin

Credits

Teksten er inspireret dels af den originale beretning fra den tyske 'Kriegstagebuch', dels af bøgerne nævnt i Litteraturlisten.

En del fotos af Rommel fra 'dengang' er venligst stillet til rådighed af *Kurt Stigaard, Silkeborg Bunkermuseum*. Et enkelt foto fra Hirtshals er fra *Tonny Jensens private samling*. Tonny er desværre ikke blandt os mere, men jeg fik lov at bruge billederne, mens han endnu levede. Et par fotos kommer fra Bundesarchiv, og nutidige fotos er fra min egen samling.

Anvendte tyske betegnelser

Beutewaffen: Erobrede fjendevåben, ex. kanoner

FLAK [FLiegerAbwehrKanone]: Antiluftskytskanon

Gefechtstand: Kampplads

Hauptkampflinie [HKL]: Hovedkamplinien; der, hvor fjenden skal stoppes.

Heer: Den tyske Hær

Kasino: Ikke et sted med roulette, snarere roulader; en kantine, med andre ord.

Kriegsmarine: Den tyske Marine

Luftwaffe: Det tyske Flyvevåben

Oberkommando der Wehrmacht [OKW]: Den militære overkommando

Organisation Todt: Den tyske arbejdstjeneste, opkaldt efter stifteren, Fritz Todt (†1942)

Regelbau: Kan vel nærmest oversættes som 'typehus'. Et sæt af standardtegninger for bunkere.

Reichsbevollmächtigte: Rigsbefuldmægtiget

Stützpunkt, Stützpunktgruppe: Læs om de forskellige forsvarsenheder her: https://www.atlantikwall.dk/atlantikwall_forsvarsenheder.asp

Verteidigungsbereich: Forsvarsområde

Vizeadmiral: Viceadmiral, sammenlignelig med Generaløjtnant i Hæren

Wehrmacht: Det samlede tyske militær

Litteratur

Mouritsen, Dan; '**Gefechtstand Silkeborg Bad**' © 2003, Eget forlag. Bogen giver, foruden beretningen om Rommels besøg, en fyldig indføring i det tyske, militære hovedkvarter i Jylland og kommer også ind på mange aspekter omkring bunkerbygning, tropperne udrustning og meget mere.

Ruge, Friderich; '**Rommel in Normandy**' © 1979, Presidio Press. Selvom Ruge [Rommels flåderådgiver] kun nævner Normandiet i titlen, så begynder bogen med en gennemgang af de 13 dage i Danmark og de indvundne erfaringer, der kommer til at forme forsvaret af Atlantvolden.

Andersen, Jens; '**Tysk invasionsforsvar i Danmark 1940-45**'. © 2007, Statens Forsvarshistoriske Museum og forfatteren. Et meget grundigt og fakta--spækket værk, der er baseret på Jens Andersens PhD afhandling.

Bunkermuseum Hanstholm; '**Rommel's inspektion i Danmark**'. Den originale Krigsdagbog og notater fra turen.

Herudover bøger om specifikke punkter, plukket fra listen; *Bøger om Atlantvolden i Danmark*: <https://bit.ly/3wj548D>

Links

Wikipedia om Atlantvolden: <https://da.wikipedia.org/wiki/Atlantvolden>

Kort biografi af Erwin Rommel: <https://bit.ly/3pvTCTg>

Kort biografi af Herman von Hanneken: <https://bit.ly/3SXZAfI>
Udskrift af Kriegstagebuch: <https://bunkermuseumhanstholm.dk/viden-om/dokumenter-1940-45/>
Stützpunktgruppe Süd/Bangsbo Fort: <https://www.kystmuseet.dk/besoeg-os/kystmuseet-bangsbo-fort/>
Skagen Bunkermuseum: <http://www.skagen-bunkermuseum.dk/>
Bunkermuseum Hirtshals: <https://vhm.dk/museerne/bunkermuseet/>
Bunkermuseum Hanstholm: <https://bunkermuseumhanstholm.dk/>
Silkeborg Bunkermuseum: <https://www.silkeborgbunkermuseum.dk/>
Tirpitz Museum: <https://tirpitz.dk/>
Fanø i Atlantvolden: <http://www.fanoe-i-atlantvolden.dk/>
Hjemmesiden Krigsturist: <https://wartraveller.eu/KRIGSTURIST/index.htm>
Hjemmesiden Regelbau: <http://regelbau.dk/>
TV Midt/Vest: <http://tiny.cc/sqtj9y>
Hvad bunkeren gemte: <https://www.kristeligt-dagblad.dk/kultur/den-utrygge-soldat-i-betonens-tryghed>
Terrænhindringer, samt andre Faktablade (PDF):
https://wartraveller.eu/KRIGSTURIST/extra_fakta_overview_dk.htm

Noter

-
- ¹ Kendt som 'Flødeskumsfronten' blev Danmark i nogen udstrækning brugt som et hvilested for rekonvalescenter, som tjenestested for tropper, der var lidt til års og som uddannelsessted for helt grønne soldater.
- ² Danmark var som bekendt genstand for en 'fredsbesættelse' og havde siden 9. april 1940 haft en fungerende regering, der samarbejdede med besættelsesmagten. Ligeledes havde de væbnede styrker beholdt deres våben. Dette ændrede sig brat i august 1943, da regeringen gik af, og militæret blev afvæbnet af tyskerne.
- ³ Særtoget var en slags rullende hovedkvarter og bestod foruden lokomotivet af en personvogn med bevogtningssoldater, en vogn med antiluftskyts, Rommel's salonvogn og til sidst endnu en vogn med antiluftskyts.
- ⁴ Det tyske militære hovedkvarter havde siden Besættelsen opholdt sig på d'Angleterre i København.
- ⁵ Organisation Todt, opkaldt efter Fritz Todt [†1942], var ansvarlig for alt statsbyggeri i Nazityskland.
- ⁶ Der findes, mig bekendt, ikke skyts med kaliber 200 mm. Ruge kan hentyde til gamle, franske 194 mm [Beutewaffen], men det er uklart, hvor dette batteri i den umiddelbare nærhed af Esbjerg så fandtes. Måske en forveksling med batteriet på Fanø, ved Stauning eller ved Nr. Fjand.
- ⁷ Rommel fik jo meget hurtigt den overbevisning, at den Allierede landgang ville finde sted i Normandiet, mens Hitler og spidserne i OKW følte sig sikre på, at den ville finde sted ved Pas-de-Calais, hvor Kanalen er smallest.
- ⁸ Under udgravningen fandt man en skobørste med navn indridset. Den viste sig at have tilhørt den dengang firsårige Gerhard Saalfeld, som nu boede i Hessen. Saalfeld blev inviteret til Danmark for at gense sin gamle bunker (som han i parentes bemærket havde søgt efter under mange sommerferier ved Vestkysten), og der kom der en del omtale i medierne ud af. Saalfeld døde i 2013.
- ⁹ Byggeriet var indledt i 1939 og broen blev indviet d. 18. juni 1942. Foruden Aggersundbroen var der af faste forbindelser over fjorden blot Limfjordsbroen [1933],

jernbanebroen ved Aalborg [1938] og Oddesundbroen [1938]. Sallingsundbroen blev først bygget i 1978.

¹⁰ Der må være tale om danske, 12 cm'Lomholt' kanoner fra 1912, idet den nuværende bevæbning, 15 cm kanonerne fra artilleriskibet 'Niels Iuel', først kom på plads i marts 1944. En af Lomholt kanonerne kan ses på fortet.

¹¹ Bunkerne er en variant af modellen med overdækket indgang, der tillod mandskabet at bemane kanonerne uden at blive set af fjenden. Kanonerne var franske Schneider Le Creuset model 1913 [de laver gryder i dag], og hvis du vil se dem 'in natura' må du drage til Ny-Hellesund Kystfort nord for Kristiansand. En fremragende tur i øvrigt!

¹² Stedet vil være velkendt for ældre Aalborgensere; i min ungdom hed det Ambassadeur ;-)

¹³ Under tilbagekørslen forsøgte Rommels tog angiveligt afsporet ved en sabotageaktion, men aktionen mislykkedes. I Horsens var der tilsyneladende også planer om at sprænge toget i luften på jernbaneterrænet, hvor det stod parkeret i flere dage. Men frygten for repressalier forhindrede efter sigende dette.

¹⁴ Rapporten er desværre ikke bevaret.

¹⁵ Hverken Rommel selv eller en god del af de områdensvarlige generaler var til stede på invasionsdagen d. 6.6.44. Vejrudsigten havde været så ugunstig, at Rommel fandt det helt usandsynligt, at en invasion kunne finde sted, og han havde derfor benyttet lejligheden til at besøge sin hustru i Herrlingen (det var hendes fødselsdag). Hoveparten af generalerne var samlet i Reims til et 'krigsspil'; en taktisk øvelse – om en mulig invasion.

¹⁶ Regelbau var et tysk udviklet 'typehus-system' for befæstningsbyggeri. Læs om det her: <https://www.regelbau.dk/regelbau.asp>